O'ZBEKISTONDA ISLOM MOLIYASINI RIVOJLANTIRISH ORQALI KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI MOLIYALASHTIRISH IMKONIYATLARI

Qadamboyeva Charos Masharip qizi
Erkin tadqiqotchi
charosmasharipovna777@gmail.com
ORCID: 0009-0006-5537-6103

Annotatsiya

Mazkur tezisda O'zbekistonda islom moliyasi instrumentlarini rivojlantirish orqali kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish masalalari tadqiq etilgan. Islom moliyasining iqtisodiy mohiyati, an'anaviy bank moliyalashtirishidan farqli jihatlari hamda murabaha, mushoraka, muzoraba va ijara kabi moliyaviy instrumentlarning tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida islomiy moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etishning institutsional, iqtisodiy va tashkiliy imkoniyatlari baholanib, kichik biznesni moliyalashtirish tizimini takomillashtirish yuzasidan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: islom moliyasi, kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, murabaha, mushoraka, muzoraba, ijara, investitsiya, moliyaviy inklyuziya, tadbirkorlikni moliyalashtirish.

Jahon iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish hamda real sektor investitsion faolligini rag'batlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Xususan, rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik biznes subyektlarining moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyojini qondirishda an'anaviy bank kreditlari bilan bir qatorda muqobil moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bunday mexanizmlardan biri islom moliyasi bo'lib, uning iqtisodiy mohiyati foizga asoslangan qarz munosabatlaridan ko'ra aktivlar bilan ta'minlangan bitimlar, savdo operatsiyalari, sheriklik va foyda hamda risklarni taqsimlash tamoyillariga asoslanadi.

O'zbekiston iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik aholi bandligini ta'minlash, ichki bozorni mahsulot va xizmatlar bilan to'ldirish, raqobat muhitini rivojlantirish hamda hududlarning iqtisodiy salohiyatini oshirishda muhim o'rin egallaydi. Shu bilan birga, tadbirkorlik subyektlarining moliyalashtirish manbalaridan foydalanishida garov ta'minoti yetishmasligi, kredit xarajatlarining yuqoriligi, uzoq muddatli investitsion resurslarning cheklanganligi va moliyaviy xizmatlarning ayrim tadbirkorlar ehtiyojlariga mos kelmasligi kabi muammolar mavjud. Mazkur holat kichik biznesni moliyalashtirishning muqobil instrumentlarini, jumladan, islom moliyasi mexanizmlarini rivojlantirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Islom moliyasi tizimining asosiy xususiyati moliyaviy munosabatlarning real iqtisodiy faoliyat bilan uzviy bog'liqligidir. Ushbu tizimda moliyalashtirish savdo, ijara, investitsion sheriklik va boshqa shartnomaviy munosabatlar orqali amalga oshiriladi. Natijada moliyaviy resurslarning ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, qishloq xo'jaligi va savdo sohalariga yo'naltirilishi uchun qo'shimcha imkoniyatlar shakllanadi. Ayniqsa, boshlang'ich kapitali cheklangan, biroq istiqbolli biznes loyihasiga ega tadbirkorlar uchun sheriklikka asoslangan moliyalashtirish instrumentlari muhim ahamiyat kasb etishi mumkin.

1-jadval

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Islom moliyasi instrumentlarining kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirishdagi imkoniyatlari

Moliyaviy instrument	Iqtisodiy mazmuni	Kichik biznes uchun imkoniyati
Murabaha	Aktivni xarid qilib, kelishilgan ustama bilan muddatli sotish	Uskuna, xomashyo va tovarlar xaridini moliyalashtirish
Mushoraka	Tomonlarning kapital kiritish asosidagi sherikligi	Yangi biznes loyihalarini birgalikda moliyalashtirish
Muzoraba	Bir tomon kapital, ikkinchi tomon boshqaruv va mehnat bilan ishtirok etishi	Kapitali cheklangan tadbirkorlarning loyihalarini qo'llab-quvvatlash
Ijara	Aktivdan ijara asosida foydalanish	Texnika, transport va ishlab chiqarish uskunalaridan foydalanish
Salam	Kelajakda yetkazib beriladigan mahsulot uchun oldindan to'lov	Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini aylanma mablag' bilan ta'minlash
Istisno	Buyurtma asosida mahsulot ishlab chiqarish yoki obyekt yaratishni moliyalashtirish	Ishlab chiqarish va qurilish loyihalarini moliyalashtirish

Manba: islom moliyasi shartnomalarining iqtisodiy xususiyatlari asosida muallif tomonidan tizimlashtirilgan.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, islom moliyasi instrumentlari kichik biznes subyektlarining faoliyat yo'nalishi, moliyaviy ehtiyoji va investitsion loyihasining xususiyatlariga qarab turli moliyalashtirish imkoniyatlarini taqdim etadi. Jumladan, murabaha instrumenti savdo va ishlab chiqarish korxonalarining asosiy vositalar hamda aylanma mablag'larga bo'lgan ehtiyojini qondirishda, mushoraka va muzoraba esa tadbirkorlik loyihalarini sheriklik asosida moliyalashtirishda qo'llanilishi mumkin. Ijara mexanizmi dastlabki yirik kapital xarajatlarini kamaytirishga yordam bersa, salam va istisno shartnomalari ishlab chiqarish jarayonini oldindan moliyalashtirish imkonini yaratadi.

O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biri ushbu instrumentlarni kichik biznesning tarmoq xususiyatlariga moslashtirish hisoblanadi. Masalan, qishloq xo'jaligida salam shartnomasi orqali fermer xo'jaliklarini mavsumiy moliyalashtirish, sanoatda ijara va istisno orqali ishlab chiqarish uskunalarini xarid qilish, xizmat ko'rsatish sohasida mushoraka asosida investitsion loyihalarni amalga oshirish imkoniyatlari mavjud. Bunda islomiy moliyalashtirish instrumentlarining samaradorligi shartnoma shaffofligi, risklarni oqilona taqsimlash, loyihalarning iqtisodiy asoslanganligi va tegishli huquqiy mexanizmlarning mavjudligiga bog'liq bo'ladi.

Quyidagi rasmda islom moliyasini rivojlantirishning moliyaviy inklyuziyaga ta'siri, uning asosiy iqtisodiy imkoniyatlari, mavjud cheklovlari va kutilayotgan natijalari tizimli ravishda aks ettirilgan. Xususan, an'anaviy moliyalashtirish xizmatlaridan foydalanishga to'sqinlik qiluvchi omillar sifatida ayrim tadbirkorlarning diniy qarashlari, kredit foizlarining yuqoriligi, garov ta'minotining yetishmasligi hamda mavjud moliyaviy mahsulotlarning tadbirkorlik ehtiyojlariga to'liq mos kelmasligi ko'rsatilgan. Ushbu muammolarni yumshatishda islom moliyasining murabaha, mushoraka, muzoraba va ijara kabi instrumentlari muqobil moliyalashtirish mexanizmlari sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur instrumentlar real iqtisodiy aktivlar, savdo operatsiyalari va investitsion sheriklik munosabatlariga asoslanishi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi, yangi investitsion loyihalarni amalga oshirish hamda ishlab chiqarish faoliyatini rivojlantirish uchun qo'shimcha sharoitlar shakllanadi.

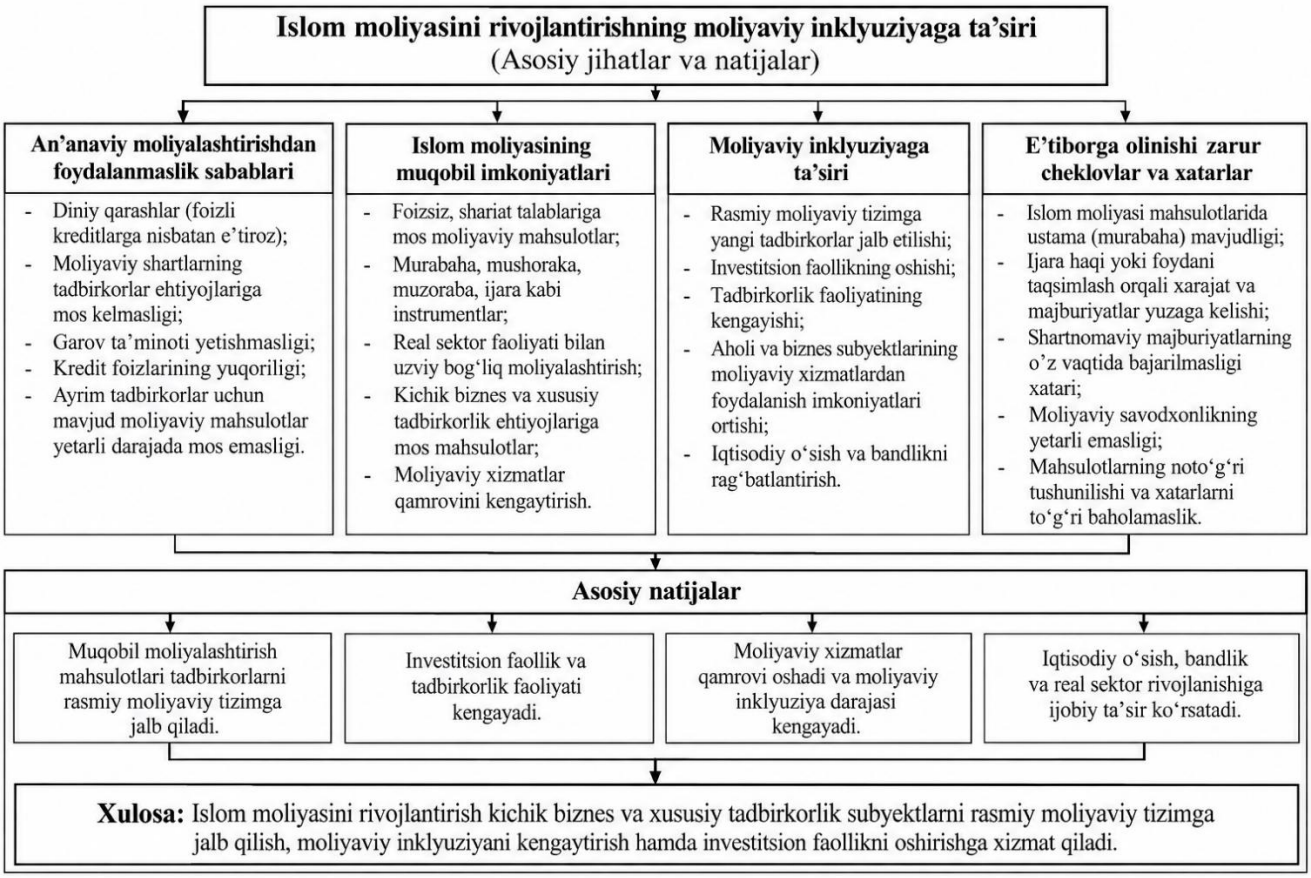

1-rasm. Islom moliyasini rivojlantirishning inklyuziyaga ta'siri

Rasmda keltirilgan asosiy natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, islom moliyasini rivojlantirish kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining investitsion faolligini oshirish, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, yangi ish o'rinlarini yaratish hamda real sektorning barqaror rivojlanishini rag'batlantirish uchun muhim iqtisodiy imkoniyatlarni yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, islom moliyasi instrumentlaridan foydalanish mutlaqo xarajatsiz moliyalashtirishni anglatmaydi, chunki murabaha shartnomalarida savdo ustamasi, ijara munosabatlarida ijara to'lovlari, mushoraka va muzoraba mexanizmlarida esa kelishilgan tartibda foydani taqsimlash kabi moliyaviy majburiyatlar mavjud. Shuning uchun ushbu instrumentlarni amaliyotga joriy etishda moliyaviy risklarni baholash, shartnomaviy munosabatlarning shaffofligini ta'minlash, tadbirkorlik loyihalarining rentabelligini aniqlash va moliyalashtirish xarajatlarini iqtisodiy asoslash muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston sharoitida islom moliyasi xizmatlarini bosqichma-bosqich kengaytirish, ularni raqamli moliyaviy texnologiyalar bilan integratsiyalash hamda kichik biznes subyektlarining tarmoq xususiyatlariga moslashtirish orqali moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish mumkin. Natijada islom moliyasining an'anaviy moliyalashtirish tizimini to'ldiruvchi muqobil mexanizm sifatida rivojlanishi moliyaviy inklyuziyani kengaytirish, tadbirkorlik faolligini rag'batlantirish, investitsion

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

salohiyatni mustahkamlash va milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqot doirasida O'zbekistonda islom moliyasi asosida kichik biznesni moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirishning quyidagi ustuvor yo'nalishlari taklif etiladi:

— Institutsional-huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish. Islom moliyasi operatsiyalarining huquqiy maqomi, shartnomaviy munosabatlari, soliqqa tortilishi va moliyaviy nazoratini tartibga soluvchi me'yoriy asoslarni rivojlantirish.

— Islomiy moliyaviy mahsulotlarni diversifikatsiya qilish. Kichik biznes subyektlarining tarmoq xususiyatlariga mos murabaha, mushoraka, muzoraba va ijara mahsulotlarini ishlab chiqish.

— Moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish. Banklar va boshqa moliya tashkilotlari faoliyatida tegishli ruxsat va nazorat mexanizmlari asosida islomiy moliyalashtirish xizmatlarini kengaytirish.

— Raqamli moliyalashtirish tizimlarini joriy etish. Islom moliyasi mahsulotlariga ariza topshirish, loyihalarni baholash va shartnomalarni monitoring qilish jarayonlarini raqamlashtirish.

— Moliyaviy savodxonlikni oshirish. Tadbirkorlar uchun islomiy moliyalashtirish instrumentlarining iqtisodiy mohiyati, afzalliklari, xarajatlari va risklari bo'yicha o'quv dasturlarini tashkil etish.

Mazkur takliflarning amaliyotga joriy etilishi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun moliyaviy resurslar manbalarini kengaytirish, investitsion loyihalarni moliyalashtirishning muqobil usullarini shakllantirish hamda moliya bozorida raqobat muhitini rivojlantirishga yordam berishi mumkin. Shu bilan birga, islom moliyasi instrumentlarini joriy etishda ularning iqtisodiy samaradorligini baholash, moliyaviy risklarni boshqarish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish mexanizmlariga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirish tizimini diversifikatsiya qilishning istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Islomiy moliyalashtirish instrumentlarining real aktivlar, savdo operatsiyalari va sheriklik munosabatlariga asoslanishi tadbirkorlik subyektlarining investitsion hamda aylanma mablag'larga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi. Ayniqsa, murabaha, mushoraka, muzoraba va ijara mexanizmlarini kichik biznesning tarmoq xususiyatlariga moslashtirish moliyaviy xizmatlar qamrovini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtayi nazardan, O'zbekistonda islom moliyasini bosqichma-bosqich rivojlantirish, uning institutsional va huquqiy asoslarini mustahkamlash, moliyaviy mahsulotlar turini ko'paytirish hamda tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligini oshirish maqsadga muvofiqdir. Ushbu yo'nalishlarda amalga oshiriladigan chora-tadbirlar kichik biznesning investitsion salohiyatini oshirish, moliyaviy inklyuziyani kengaytirish va milliy iqtisodiyotda xususiy sektorning barqaror rivojlanishiga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 15-apreldagi O'RQ-598-sonli "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi Qonuniga emas, balki bank faoliyatini tartibga soluvchi amaldagi qonunchilik hujjatlariga murojaat qilish tavsiya etiladi.
2. Islamic Financial Services Board (IFSB). Islamic Financial Services Industry Stability Report 2025. Kuala Lumpur, 2025.
3. Islamic Development Bank Institute (IsDBI). Islamic Finance mavzusidagi ilmiy-tahliliy materiallar. Jidda.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

4. Ayub, M. Understanding Islamic Finance. John Wiley & Sons, 2007.
5. Iqbal, Z., Mirakhor, A. An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice. 2nd ed. John Wiley & Sons, 2011.
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi va moliyaviy xizmatlar bozoriga oid rasmiy statistik hamda tahliliy materiallar. cbu.uz.
7. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Kichik tadbirkorlik rivojlanishiga oid rasmiy statistik ma'lumotlar. stat.uz.
8. Sh, Habibjonov U. "Analysis of factors influencing the volume of foreign direct investments in the republic of Uzbekistan: correlation analysis." Экономика и социум 4-1 (131) (2025): 200-207.
9. Mahammadsidik A. et al. Analysis OF the Historical Evolution AND Development Stages OF Free Economic Zones //Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress. – 2025. – Т. 4. – №. 1. – С. 13-18.
10. Sherzodjon o'g'li, Habibonov Usmonjon. "Analysis of the Current State and Development Directions of China's Free Economic Zone System." (2025).
11. Ibrokhimova Shirmonoy Khusan qizi. "Analysis OF the Share OF the State Budget in Investments in Fixed Capital in the Republic OF Uzbekistan." Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress 4.2 (2025): 51-55.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.